

A Critical Discourse Analysis of Prospect & Vision Series English Language Textbooks as Framed in Foucauldian Reading on Ageism

Vol. 15, No. 2, Tome 80
pp. 251-284
May & June
2024

Mojtaba Rajabi¹ , Khadijeh Aghaei^{2*} , & Aref Danyali³

Abstract

One rich educational trait in Iranian culture is to respect the aged ones and keep their dignity, enjoying their lived experiences. Here, the concept of age is defined as an identity representation with a positive connotation which signifies enriching experience / knowledge. In keeping with, the main objective of the present study was to disclose how ageism as a social-ideological construct not a biological concept has been represented in English language schooling textbooks. Theoretically framed in Laclau and Muffe Critical Discourse Analysis based on Foucauldian reading, the current study was to do a content analysis of English language textbooks in Iranian junior and senior secondary schooling systems (Prospect and Vision series). The researchers extracted the dominant discourses represented in the exercises, images and contents of the textbooks based on frequency and the related categories. Findings spelled out a kind of “otherness” represented a kind of “otherising” discourse in the textbooks. The elders were represented in three aspects of “absentism” “a negative issue” or “token construct”. Indeed, when present, they were also misrepresented as sick or disabled ones or persons with token /socially passive role. They did not enjoy a dominant discourse and the youth were the subject of the discourses. Curriculum developers are thus needed to revisit their readings on ageism construct to provide a positive definition on it, framing educational justice demanded in Fundamental Reform Document and its Islamic-Iranian ethos.

Received: 16 November 2021
Received in revised form: 23 February 2022
Accepted: 22 February 2022

¹ Assistant Professor, Department of Foreign Languages, Faculty of Humanities & Physical Education, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3659-5993>

² Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Foreign Languages, Faculty of Humanities & Physical Education, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran;
Email: aghaei.khadijeh@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2015-005x>

³ Assistant Professor, Department of Theology, Faculty of Humanities & Physical Education, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6566-8795>

1. Introduction

This article employs a Foucauldian lens to critically analyze the discourse of English language teaching materials in junior and senior high school, particularly the Prospect and Vision series. These materials are developed within the framework of the fundamental reform document in education, with a specific focus on transforming English language instruction in schools. The cornerstone of this analysis lies in fostering equity-based relationships and dialogues among social subjects, defined as an educational mission in educational reform. Specifically, the promotion of social inclusivity are highlighted as fundamental goals of the educational transformation system.

The integration of language learning and social inclusivity, rooted in the recognition of various social identities, underscores the significance of this approach. Within this context, the delicate situation of the elderly accentuates the imperative need to pay heightened attention to this demographic identity. This approach holds profound significance from two perspectives. Firstly, it underscores the importance of examining how the content of these books can encourage greater inclusivity among the elderly and promote their participation in public spaces, consequently transforming them into active agents in power dynamics. Secondly, it explores how the themes within these books contribute to enhancing the public perception of elderly identity among various social strata, especially the target audience of these instructional materials, and how they shape a knowledgeable discourse.

Research Question(s)

The main research question of this study can be formulated as follows:

1. To what extent does the discourse on age in these textbooks align with the Iranian conceptualization of this term?
2. Have these educational materials succeeded in deepening identity formation and societal inclusivity for their target audience, or have they merely remained superficially focused on cognitive linguistics?

2. Literature Review

In the realm of literature on educational studies, discussions on discrimination have predominantly focused on issues of race (Nelson 2002) and gender (Táboas-Pais & Rey-Cao 2012), overshadowing the equally important matter of age-based discrimination. While racial and gender inequalities intensify disparities among skin colors, ethnicities, and genders, age-based discrimination brings forth a distinct polarity between the marginalized and the central, emphasizing the dichotomy of old and young. Existing theoretical and empirical observations in educational studies, particularly in the analysis of textbook content, have predominantly delved into racial discrimination and gender inequality.

3. Methodology

This study adopts a Foucauldian critical discourse analysis approach, aiming to liberate the discourse surrounding the aging body from the shackles of stereotypical power dynamics and negative connotations. By transforming "natural necessities" into "socially constructed possibilities," this approach seeks to redefine the concept of "age." The authors employ the critical discourse analysis method as an effective tool in scrutinizing English language teaching materials. Indeed, this study is framed in Laclau and Mouffe's theory who have endeavored to make Foucault's discourse approach more practical and have applied it in analyzing social concepts such as historical constructs. The underlying theoretical idea of the discourse theory is that social phenomena are never entirely fixed. Meanings are never permanently stabilized, opening the door for perpetual social struggles over definitions of society and identity. The analyst's task is to reveal the flow of these struggles over the stability of meaning at all social levels. In conclusion, this critical discourse analysis aims to shed light on the discourse surrounding age in English language teaching materials. By challenging the naturalization of societal constructs and redefining the meaning of age, this approach seeks to contribute to a broader understanding of identity and foster societal inclusivity.

It questions the extent to which these educational materials have succeeded in transcending linguistic cognitive aspects to promote a deeper sense of identity and societal integration for their intended audience.

4. Results

The results in this article have demonstrated that a form of discursive polarization between the elderly and the youth has taken place in most sections of the textbooks, in a way that everything related to the world of the youth is perceived as positive, and the associations of the elderly world are relatively negative. In the mentioned textbooks, the element of experience as a motivating force for the elderly has often been ignored, and they have been represented in a passive imagery, akin to a child, as if "experience" is no longer a guiding light for the future.

Furthermore, in this article, it is evident that the elderly have been represented in some aspects like "absence/negative matter," "childishness,". In most daily routine activities, the elderly are absent. Even when present, they are portrayed in a negative and ailing manner or have a performative/passive function. In this sense, the access of the elderly to the dominant discourse of textbooks has been severed, and adolescents and middle-aged individuals have occupied a central position as the subject of discourse. It is essential for curriculum planners to clearly define the discursive concept of age, directing it towards societal acceptance and human dignity.

In conclusion, this study reveals that despite the linguistic success at the cognitive level, the mentioned textbooks have shortcomings in the societal and identity-forming stage for the audience and have failed to align with the prospects of national curriculum planning and the Fundamental Reform Document in education . A discursive approach to the concept of curriculum planning will thus assist the authors of textbooks in achieving the goal of educational justice and formulating an egalitarian discursive framework (as emphasized in the Fundamental Reform Document).

تحلیل گفتمان انتقادی مجموعه کتب زبان انگلیسی پراسپکت و ویژن بر مبنای خوانش فوکویی از مفهوم سن‌زدگی

مجتبی رجبی^۱، خدیجه آقائی^{۲*}، عارف دانیالی^۳

۱. استادیار گروه زبانهای خارجه، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد کاووس، ایران
۲. استادیار گروه زبانهای خارجه، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد کاووس، ایران
۳. استادیار گروه الهیات، فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه گنبد کاووس، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۳ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵

چکیده

در میان ایرانیان، همواره پیران همچون نماد حکمت و حرمت تلقی شده و جوانان را به تلمذ از خزان تجربه زیسته‌شان سفارش کرده‌اند. در اینجا عنصر «سن» در بازنمایی هویتی ارزشی مثبت دارد و بر غنای معرفت/تجربه دلالت می‌کند. در همین راستا، هدف پژوهش حاضر پاسخی بر نهاده بازنمایی مفهوم سن به عنوان یکی از عناصر هویت‌بخشی و به تبع آن سالمدنی یا به تعبیر دقیق‌تر سن‌زدگی، در کتب زبان انگلیسی مدارس است. همانگونه که فوکو تصریح می‌کند سن، نه یک انگاره صرفاً بیولوژیک، بلکه بر ساخته‌ای تاریخی- گفتمانی است که در شبکه روابط قدرت بازنویلید می‌شود. به‌طور خاص، در این پژوهش تحلیل محتواهای کتب زبان انگلیسی متوسطه اول و دوم (مجموعه پراسپکت و ویژن) براساس روش تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و موفه (با خوانش فوکویی) صورت گرفت. تحلیل تکرار شواهد و داده‌ها نوعی غیریت‌سازی را به عنوان گفتمان غالب از مفهوم سن‌زدگی نشان داد. سالمدنان در سایر تمرينات، در اکثر فعالیت‌های روزمره و حوزه عمومی غایب هستند؛ در هنگام حضور نیز یا شکل بیمارگون یا صرفاً کارکرد نمایشی/انفعالی داشته‌اند و در حالت «تعویق نامحدود» به سر می‌برند. در این مجموعه دسترسی سالمدنان به گفتمان مسلط کتب آموزشی قطع شده و نوجوانان و میان‌سالان جایگاه سوزه گفتمانی را اشغال کرده‌اند، بهنحوی که دوقطبی حاشیه - مرکز تشید شده است. ضرورت دارد برنامه‌ریزان کتب درسی به تعریف روشنی از مفهوم سن و گفتمان سالمدنان دست یابند تا آنان را در مسیر تبدیل به سوزه‌های کشگر و مساوات طلبانه (مورد تأکید سند تحول بنیادین) در نیل رسیدن به آرمان عدالت آموزشی یاری رساند.

واژه‌های کلیدی: سن‌زدگی، تحلیل گفتمان انتقادی، کتب آموزش زبان انگلیسی، خوانش فوکویی، سال‌خورдگی.

۱. مقدمه

مقاله حاضر با خوانشی فوکویی به تحلیل گفتمان انتقادی محتوای کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی دوره متوسطه اول پراسپکت و دوره متوسطه دوم ویژن می‌پردازد. مجموعه مذکور ذیل سند تحول نظام آموزش و پرورش (به‌طور خاص، با هدف تحول در آموزش زبان انگلیسی در مدارس) تألیف شده‌اند. در پیشگفتار این کتاب‌ها به «رویکرد ارتباطی فعال و خودبازارانه به‌منظور ایجاد ارتباط با جهان به شیوه‌ای فعال و با تأکید بر ارزش‌ها و داشته‌های فرهنگ غنی اسلامی و ایرانی فراغیران» اهمیتی ویژه داده شده است (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۲، ص. ۳۸). چنین تأکیدی از اهداف بنیادین سند «برنامه درسی ملی» است. همچنین در «برنامه درسی ملی» در بند ۹/۷/۱ ذیل «مبانی جامعه‌شناختی آموزش» بر مفهوم «عدالت آموزشی» تأکید شده است: «پیشگیری از بازتولید نابرابری‌های اجتماعی و گسترش عدالت در رسالت‌های اساسی برنامه‌های درسی و تربیتی است» (همان، ص. ۶۷). بدین اساس، تقویت روابط متقاضن و دوسویه میان سوژه‌های اجتماعی همچون رسالتی آموزشی تعریف شده است. به‌طور خاص، «جامعه‌پذیری مخاطبان» و افزایش مشارکت شهروندی در میان آنان از اهداف بنیادین تحول در نظام آموزشی معرفی شده است. پیوند زبان آموزی و جامعه‌پذیری مبتنی بر شناخت اقسام هویت‌های اجتماعی است. در این میان، وضعیت حساس سالمدان، ضرورت توجه به این گروه هویتی را دوچندان می‌کند. بصیرت‌افزایی فراغیران زبان درمورد هویت سالمدانی و نحوه تعامل با آن‌ها، از ارکان مهم جامعه‌پذیری و مسئولیت شهروندی است، زیرا یکی از شاخص‌های سلامت اجتماعی، ارتباط تعاملی با اشاره آسیب‌پذیر است.

این رویکرد از دو جهت اهمیت بسزایی دارد: از یک سو، توجه به اینکه چگونه محتوای این کتب می‌تواند به جامعه‌پذیری بیشتر سالمدان و مشارکت در فضای عمومی تشویق کند، درنتیجه، آنان را به سوژه‌های کنش‌گر در مناسبات قدرت بدل سازد. از سوی دیگر، چگونه مضمین این کتب به ارتقای تصویر عمومی از هویت سالمدانی در میان اشاره اجتماعی مختلف (به‌طور خاص مخاطبان این کتب درسی) و گفتمان معرفتی مسلط یاری می‌رسانند. نزد ایرانیان، درواقع پیران همچون نماد حکمت و حرمت تلقی شده و جوانان را به رعایت شأن آنان و تلمذ از خزان تجربه زیسته‌شان سفارش کرده‌اند. در اینجا، عنصر «سن» در بازنمایی هویتی ارزشی مثبت دارد و بر غنای معرفت و تجربه دلالت می‌کند: آدمی بدون توازن دو بال علم و

تجربه قادر به پرواز نیست. در چنین جهانی، پیران چنان جایگاه ثبت‌شده‌ای داشتند که هرگز ناگزیر به رقابت با جوانان نبودند؛ یک نظام سلسله‌مراتبی بر روایت اجتماعی حاکم بود که در رأس آن، کهن‌سالان جای داشتند. با ظهور مدرنیته، این نظام سلسله‌مراتبی دستخوش اختلال شد و جوانان همچون رقیبی برای موقعیت ممتاز سالماندان پدیدار شدند. به طور کلی، مقوله سن هیچ‌گاه از بار ارزشی خالی نبوده است. لذا، یکی از مسائل مهم مطرح در این کتاب‌ها نحوه بازنمایی مفهوم «سن» و کارکردهای آن است. در گفتمان سرمایه‌داری غرب «سالماندی، یک برساختم اجتماعی از افراد کهن‌سال است که افراد مسن و پیر را به شیوه مثالی و اغلب منفی تصویر می‌کند: به ما[غربی‌ها] قبولانده شده که سالماندی هم برای خود این قشره هم برای جامعه به عنوان یک کل، تا حدی غیرمولد است» (Ayalon & Tesch-Romer, 2017, p.V).

نگارندگان مقاله حاضر می‌کوشند با خوانشی فوکویی و روش تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و موافه به نقد چنین فراروایتی بپردازنند. قدر مسلم، تبعیض مبتنی بر سن هرگز کم‌اهمیت‌تر از تبعیض نژادی و جنسیتی نیست. اگر در این دو مقوله اخیر به عنوان مثال تبعیض جنسیتی و نژادی، نابرابری میان رنگین‌پوستان - سفید پوستان و مردان - زنان تشددید می‌شود، در مقوله نخست (تبعیض سن‌زدگی)، دوقطبی حاشیه/مرکز پیر - جوان برجسته می‌شود. بسیاری از ملاحظات نظری و تجربی در حوزه مطالعات آموزشی، خاصه تحلیل محتواهای کتب درسی، به واکاوی تبعیض نژادی و نابرابری جنسیتی معطوف شده است (رضائی و سجدی، ۱۳۹۶؛ Táboas-Pais & Rey-Cao 2012؛ Elias, 2006). درحالی که پژوهش‌های نادری در جهت فهم اموری که به مقوله سوم یعنی سالماندی ارجاع دارد، انجام شده است» (Nelson, 2002, p. ix).

قدر مسلم، سالماندی یا به تعبیر دقیق‌تر «سن‌زدگی»، وضعیت پیچیده‌ای است که نمی‌توان به سادگی از کنار آن گذشت. به قول نوربرت الیاس: «فرایند پیر شدن در بیشتر موارد جایگاه فرد در جامعه را زیر و رو می‌کند و بدین ترتیب، کل روابط او را با دیگر آدمیان دگرگون می‌سازد. منزلت اجتماعی آدمیان هنگامی که به سنین شصت، هفتاد سالگی به بالا می‌رسند، دیر یا زود با شتاب یا به آهستگی، تغییر می‌کنند» (Elias, 2006, p.99).

این تحولات سنی چنان مسئله‌زا است که گویی آدمیان چون از سن بیولوژیک خاصی عبور کردند، همچون موجودی با شرایط استثنایی و خارج از فضای عمومی لحاظ می‌شوند. به تعبیر میشل فوکو، مفهوم سن‌زدگی، نه یک امر بیولوژیکِ صرف و ثابت، بلکه مقوله‌ای گفتمانی و تاریخی است که

در هر دوره‌ای دستخوش تحول و تغییر بنیادین می‌شوند و لذا ذیل رابطه قدرتِ انصباطی مدرن و مدیریتِ بدن‌ها باید تبیین شود: بدن همچون مقوله‌ای گفتمانی، نه امری زیست‌شناختی. تحلیل گفتمان انتقادی می‌کوشد با نقد رویه طبیعی‌سازی امور غیرطبیعی، بدن سالمدان را از اسارت کلیشه‌های قدرت و دلالتهای منفی آن رهایی بخشد و با تبدیل «ضرورت‌های طبیعی» به «برساخته‌های امکانی - اجتماعی» دستیابی به تعاریف تازه از «سن» را ممکن می‌کند. از این‌رو نگارندگان در پژوهش حاضر، روش تحلیل گفتمان انتقادی را همچون روشی کارآمد در حوزه تحلیل کتب آموزشی زبان انگلیسی به کار بسته‌اند. مقاله حاضر بر پرسش‌های اصلی زیر مرکز است:

- (۱) تا چه حد گفتمانی که از مفهوم سن در کتب مذکور عرضه می‌شود، با گفتمان ایرانی از این مفهوم نسبت دارد؟
- (۲) آیا این کتب آموزشی توانسته‌اند روند هویت‌بخشی و جامعه‌پذیری مخاطبان هدف را تعمیق بخشنید یا اینکه صرفاً در سطح زبان‌شناسی شناختی متوقف شده‌اند؟ تاکنون مطالعات انتقادی بسیاری در زمینه تبعیض‌های جنسیتی، شغلی، قومی و غیره بر روی کتب آموزشی و درسی صورت پذیرفت، اما به تبعیض‌های مبتtı بر سن توجه شایانی نشده است و خلاصه‌پژوهشی به شدت احساس می‌شود.

۲. پیشینهٔ پژوهش

در حوزه تحلیل کتب درسی، مطالعات متعدد بر شیوه بازنمایی جنسیت، قومیت، نژاد یا طبقه اجتماعی - اقتصادی مرکز کرده و توجهی به مفهوم سن‌زدگی به عنوان یکی از اشکال تبعیض نشده است. از آنجا که به طور خاص هیچ کار پیشینی درمورد تحلیل تصاویر کتب درسی از منظر سن‌زدگی وجود ندارد و برخلاف سایر مقولات هویتی، فقدان ادبیات پژوهشی لازم بتمامه حس می‌شود، انجام پژوهش‌هایی در این راستا ضرورتی بنیادین و اهمیت فوری پیدا می‌کند. فیشر در مطالعه روابط خانوادگی طی نسل‌ها، محتواه تصاویر ۳۰ خانواده آمریکایی را از ۱۷۲۹ تا ۱۸۷۱ بررسی کرد. تا سال ۱۷۷۵ در همه تصاویر جز یکی، پدر خانواده در صدر تصویر قرار داشت و مادر در کنار دیگر اعضای بزرگ‌سال خانواده پایین‌تر از پدر نشسته بود و کودکان پایین‌تر از آن‌ها. پس از سال ۱۷۷۵ این ترتیب عمودی که بیانگر نقش پدرسالاری

و سلسله مراتب اقتدار والدین بر کودکان است، جای خود را به ترتیبات افقی داد که همه اعضای خانواده در یک سطح قرار داشتند. فیشر با مقایسه تصاویر قدیم و متاخر درمی‌یابد که ترتیبات افقی بیانگر نقش مساوات طلبانه‌ای است که خانواده‌ها در قرن بیستم پیدا کردند. ترتیبات افقی در این تصاویر تنوع زیادی یافته است و گاه کودکان بالاتر از والدین قرار گرفته‌اند (بیکر، ۱۳۸۶، ص. ۳۱۹).

در همین راستا، فروتن در سال ۱۳۹۰ در مقاله‌ای در صدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که چه مناسباتی بین زبان و جنسیت وجود دارد. نتایج این پژوهش نشان داده که پدیده تقدم مرد به درجات گوناگونی در این کتاب‌ها مشاهده می‌شود، اما الگوها و کدهای جنسیتی کمابیش یکسان و مشابهی در این کتاب‌های درسی انکاس یافته است.

همچنین، رضائی و سجودی (۱۳۹۴) با بررسی تصاویر کتب آموزشی زبان انگلیسی به غیر انگلیسی زبانان در صدد اکاوی نحوه بازنمایی عامل جنسیت براساس الگوی نشانه‌شناسی هلیدی و نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و فان لیوون برآمدند. درواقع آنالیز نشان داد که چگونه این کتب فرهنگ جامعه زبان انگلیسی‌زبان را احتمالاً به عنوان فرهنگ بدیهی، طبیعی و اجتناب‌ناپذیر تصویر می‌کشد و دیگران به غیرهایی که فقط در صورت جذب در این فرهنگ غیریت خود را از دست می‌دهند تبدیل کرده است. این یافته‌ها نشان دادند که دلالتهای ضمنی به سوگیری جنسیتی در این کتاب‌ها وجود دارد.

در همین ارتباط، تفاوت جنسیت در کتاب‌های درسی در اسپانیا نشان داد که چگونه تفاوت‌های جنسیتی در تصاویر کتاب‌های درسی برای مدارس متوسطه در اسپانیا بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۶ وجود دارد. عوامل مورد مطالعه عبارت‌اند از: جنس، فعالیت بدنی، زمینه عمل، فضا و سطح. یافته‌ها بیانگر عدم تعادل قابل توجهی بین تعداد مردان و زنان است که در آن، مردان به وضوح وضعیت غالب را نشان می‌دهند. علاوه بر این، این تصاویر مردان و زنان را در نقش‌های کلیشه‌ای و فعالیت‌های خاص و یا ورزشی را برای یک جنس مذکور به تصویر می‌کشد. (Táboas-Pais, María; Rey-Cao, Ana, 2012)

مقاله «تحلیل تطبیقی محتواي تصاویر کتاب‌های آموزش عمومی از منظر بازنمایی فرهنگ پوشش بین دو کشور ایران و سوریه» نیز، با تکنیک تحلیل محتوا به مقایسه‌ای تطبیقی بین تصاویر کتب درسی پرداخته و مقوله پوشش را بررسی کرده است. از نظر روش مشابه

پژوهش حاضر است، ولی محتوای بررسی از نظر مقولاتی که بررسی شده است، تفاوت دارد (قاسمی و همکارن، ۱۳۹۲).

هادکینسون و همکاران (2016) نیز با تحلیل مقایسه‌ای نحوه بازنمایی فرهنگی بر سازه ناتوانی^۱ در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی نظام آموزشی پیش از اجرای سند تحول بنیادین در ایران و انگلستان، با نتایج تقریباً مشابه دریافتند که در هر دو نظام آموزشی برساخت ناتوانی به عنوان یک گفتمان غایب در کتب این دو نظام آموزشی است. اخیراً، آقائی و همکاران (2020) نیزبا رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و مووفه، نحوه بازنمایی دوقطبه‌ی گفتمانی توانایی - ناتوانی در کتب آموزشی زبان انگلیسی کودکان با نیازهای ویژه پرداخته‌اند.

۳. چارچوب نظری

ژیل دلوز، فوکو را «یک نقشه‌نگار جدید» می‌نامد (دلوز، ۱۳۸۶، ص. ۴۷); نقشه‌نگاری که ظهور مکان‌ها را نه همچون پدیده‌ای طبیعی و بدیهی، بلکه بسان تحولی گفتمانی تفسیر می‌کند. فوکو در مواجهه با مکان‌هایی چهار حیرت فلسفی می‌شود که دیگران به سادگی از کنارشان عبور می‌کنند. برای او این مکان‌ها، عینیت‌یافتنگی مسئله‌ها هستند. دیرینه‌شناسی^۲ و تبارشناسی^۳ برای فوکو به‌مثابة «تاریخ مسئله‌مندی‌ها»^۴ صورت‌بندی می‌شوند. ظهور آسایشگاه روانی، بیمارستان‌ها و بسیاری از مکان‌های مدرن دیگر که در آثار فوکویی به تناوب پدیدار می‌شوند؛ مکان‌هایی که بیانگر حساسیت‌های تازه‌ای (مسئله‌مندی‌های جدید) نسبت به پدیده‌های تاریخی بودند (ibid, p.48).

در روایت فوکو، ظهور و غیاب مکان‌ها/نهادها ملازم است با ظهور و غیاب گفتمان‌ها. این جابه‌جایی‌های مکانی، بر عکس آن دسته از تحلیل‌هایی که قدرت را به مکان‌های اقتصادی محدود می‌کردند، بیانگر آن بود که روابط نیروها همواره دستخوش «مکان‌زدایی‌ها» و قلمرویابی‌های مجدد می‌شوند. برخلاف تصور سنتی تمرکزگرایی، قدرت در پراکندگی‌ها و جابه‌جایی‌های مکانی مدام، هر بار شکل‌بندی‌های جدیدی از سلطه را ممکن می‌کند و از تعیینی نهادین به وضعیتی منتشر عبور می‌کند: «مختصر اینکه یک توپولوژی مدرن با کارکردگرایی فوکو متناسب است که دیگر مکانی ممتاز را به منزله منشأ قدرت تعیین نمی‌کند، و دیگر نمی‌تواند موضع‌یابی نقطه‌ای را بپذیرد» (ibid, p.51). براین اساس، برخلاف تصورات بورژوازی، این

«مکان‌هایی ویژه» نیستند که قدرت را تولید می‌کنند، بر عکس، این روابط قدرت است که ظهور مکانمندی‌های جدید و مرزبندی‌های نوظهور را ضروری می‌سازد. مکان‌های نوظهور، راوی گستاخها و شکاف‌های گفتمانی - معرفت‌شناختی بودند که تاریخ را چندپاره کرد و هرگونه پیوستگی ضروری و ذاتی را از آن ستانده است.

در آثار مختلف، فوکو از «شرایط امکان ظهور نهادهای مدرن» می‌نویسد. تحت چه شرایطی نهادهایی همچون بیمارستان، تیمارستان و خانه سالمدنان در بستر مدرنتیه پدیدار شدند؟ برای مثال، در جهان سنت، طبیبان بسان حکیمانی بودند که همزمان شافی جسم و روان دانسته می‌شدند. برای نخستین بار در جهان مدرن بود که میان «پزشکی بدن» و «پزشکی روان» جدایی و شکاف افتاد؛ با تثبیت این جدایی بود که برای اولین بار در جهان مدرن مکانی ویژه‌پزشکی بدن ظاهر شد: بیمارستان. همچنین فوکو پدید آمدن «خانه سالمدنان» را نیز بررسی کرد، چرا در جامعه معاصر، «سن» همچون سنجه مکان‌مندی‌ها اهمیت یافت؟ خانه سالمدنان معلول جدایی جهان جوانان از پیران است؛ در جهان سنت همواره تصاویر خانوادگی کودکان و نوجوانان و میان‌سالان در کنار پدربزرگها و مادربزرگها دیده می‌شد؛ هرجا جوانی دیده می‌شد، پیری در حال سخن گفتن با او و انتقال تجربه و پند و اندرز بود، چراکه علم بدون تجربه پیران کاری پیش نمی‌برد. اما با ظهور خانه سالمدنان برای نخستین بار، افرادی به سبب عنصری به نام «سن» از قلمروی همگانی به مکانی ویژه و جدا از اجتماع انتقال یافتد و بدین ترتیب، عنصر «سن» سنجه‌ای شد برای شکاف و جدایی در تجربه زیسته بشری. برای نخستین بار در تاریخ، «سن» به «مسئله» تبدیل شده بود. دو گانه حاشیه - مرکز براساس سن صورت‌بندی شد.

شاید اعتراض شود که در جهان سنت هم «پیران» در سلسله‌مراتب مکانی، جایگاه‌های محوری و مرکزی را اشغال می‌کردند و جوانان را به حاشیه می‌رانند. پاسخ آن است که در جهان سنت، پیری در ارجاع نمادین به نوعی «فضیلت و حکمت» اهمیت داشت، نه همچون امری فیزیولوژیک و جسمانی. اما، مرکزیت یافتن جوانان در جامعه معاصر همچون ظهور جدیدی از «طغیان بدن‌ها» در ارتباط مستقیم به فیزیولوژی است. به عبارتی دیگر، اگر بدن‌های پیران در جهان گذشته، کارکردی «نمادین» داشت، اکنون در جهان ما، «بدن جوانان» در بافت غیرنمادین و زیستی تفسیر می‌شود که جایگزین ناپذیر است. «نمادها» نسبت به «بدن‌ها» سیال‌تر و تغییرپذیرتر هستند و رابطه مستقیمی با «امر مادی» ندارند. بدین معنا، در اعصار سنتی، جوانانی که اهل فضیلت و

حکمت بودند، توانستند مکان نمایین پیران را تصاحب کنند. در حالی که در جهان معاصر، این مرزبندی میان جوانی - پیری همانقدر عبورناپذیر می‌نماید که بدنی کهن‌سال و فرسوده بتواند انرژی جسمانی جوانی شاداب را بازیابد. درواقع، جبر زیست‌شناختی، گفتمان «جوان - مرکزی» را به ماهیتی نقدناپذیر تبدیل کرده است.

به زبان فوکویی، در جامعهٔ معاصر بدن‌های پیران به چیزهایی بیمارگون تبدیل شدند. و به نظر می‌رسد امروزه، شاهد مرکزیت یافتن سنتیز دوگانه «بدن‌های پیران - بدن‌های جوانان» هستیم. جامعهٔ معاصر بیش از «مسئله‌مندی جنسیت» با چالشی به نام «مسئله‌مندسازی سن» مواجه شده است. مسئله‌مندسازی سن با بیماری کرونا دوباره مرکزیت یافته است؛ بیماری‌ای که ابتدا شایع شده بود جان پیران را بیشتر می‌گیرد نه جان جوانان را!!

در یک تحلیل فوکویی می‌توان نشان داد که ضرورتی اقتصادی - سیاسی سبب شد تا در جهان سرمایه‌داری، بدن‌های جوانان به عنوان بدن‌هایی مولد و زایا در کانون قلمرو عمومی جای گیرند و بدن‌های پیران همچون بدن‌های زائدی که هیچ نیروی مفید اقتصادی ندارند، به حاشیه رانده شوند. کاربرد نیرو و انرژی بدن‌ها در جهت تولید و بهره‌وری، غایی مدیریت بدن‌هاست: «اقتصاد سیاسی دقیقاً در همین لحظه اتفاق افتاد: لحظه‌ای که دو خط جمعیت به مثابة ثروت و جمعیت به مثابة ابیژه معرفت بر هم مماس شدند؛ بدن مولد، بدن شناخت‌پذیر و تحلیلی است» (دانیالی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۳). درواقع، ظهور خانهٔ سالمدان بیش از آنکه بیانگر ملاطفت و حرمتنهی به کهن‌سالان باشد، در چارچوب مدیریت بدن‌ها و اقتصاد سیاسی سرمایه‌داری تبیین‌پذیر است.

دراینجا، یادآوری این نکته ضروری است به رغم تقبیح تبعیض نژادی و نابرابری جنسیتی، چندان تبعیض مبتنی بر سن نکوهش نشده و به طور ناخودآگاه همچون امری طبیعی انگاشته شده است؛ گویی دلالت منفی سالمندی، نه یک بر ساخته اجتماعی، بلکه از طبیعت آن ناشی شده است. باید از فهم مقولهٔ سن همچون پدیدهٔ صرفاً بیولوژیک دست کشید و آن را در چارچوب روابط گفتمانی بازتعریف کرد؛ همواره روابط میان نیروهای اجتماعی در شکل‌گیری هویت سالمندی دخالت داشته است. خودآگاهی نسبت به این مناسبات قدرت، امکان رهایی از گفتمان‌های هژمونیک برسازندهٔ مفهوم سالمندی را ممکن خواهد کرد. به قول فوکو:

ما در هر حال فکر می‌کنیم که بدن تابع قوانینی غیر از قانون فیزیولوژی‌اش نیست و از تاریخ

می‌گریزد. این نیز اشتباه است؛ بدن در مجموعه‌ای از نظمها که آن را شکل می‌دهند گرفتار است؛ بدن با ضرب آهنگ‌های کار و استراحت و تعطیلات گستته می‌شود؛ با سوم خوارک‌ها یا ارزش‌ها، عادت‌های غذایی و قوانین اخلاقی همه با هم مسموم می‌شود؛... تمایز تاریخ «واقعی» با تاریخ تاریخ‌نگاران در این است که تاریخ واقعی بر هیچ چیز ثابتی تکیه نمی‌کند؛ هیچ چیز در انسان حتی در بدن او آنقدر ثابت نیست که بتواند بنیانی برای درک انسان‌های دیگر و بازشناختن خود در آنان باشد (Foucault, 2003, p.38).

بنابراین، همانگونه که فوکو مذکور می‌شود، تمامی مفاهیم مرتبط با بدن سالمندان، از جنس مقولات تاریخی - فرهنگی است و هیچ نسبت ذاتی و طبیعی با آن ندارد. مفاهیم «جوانی - پیری» در دوران معاصر دچار تغییرات معنایی شده که دو مفهوم هرگونه فصل مشترک پیشین را از دست داده‌اند و یک نسبت دوقطبی متضاد را ساختند؛ دسترسی سالمندان به گفتمان عمومی قطع شد. نمودار زیر نحوه ظهور نهادهای مدرن را بازنمایی می‌کند:

شکل ۱: ظهور مکان‌ها/نهادهای مدرن

Figure 1. Emergence of Modern Places/Institutions

لاکلاو و موفره، در چارچوب‌های مفهومی فوکویی، کوشیدند روش تحلیل گفتمان انتقادی را به شیوه‌ای کاربردی بسط دهند. آن‌ها در روش‌شناسی به دین خویش به فوکو همواره اذعان داشته‌اند.

۴. روش‌شناسی پژوهش: تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و موفره

پژوهش حاضر یک پژوهش کیفی تحلیلی و انتقادی است. به‌طور خاص، محتوای شش کتاب درسی تازه تأليف زبان انگلیسی پایه‌های هفت، هشت، نهم با عنوان مجموعه پراسپکت (۱-۲-۳) و پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم با عنوان مجموعه ویژن (۱-۲-۳) مورد بررسی قرار

گرفت. گفتنی است کتاب‌های درس زبان انگلیسی تمام مقاطع دبیرستان‌های ایران از سوی دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه - که از دفاتر اصلی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است - براساس مبانی سند تحول بنیادین آموزشی، و متعاقباً سند تحول برنامه درسی ملی به عنوان اسناد بالادستی تهیه، تدوین و چاپ شده است که در حال حاضر در مدرسه‌های ایران تدریس می‌شود. تمام بخش‌های این شش کتاب شامل محتوا، فعالیت‌ها، متون و تصاویر برای پیدا کردن بازنمایی مفهوم سن مبتنی بر مدل تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و موفه مورد تحلیل قرار گرفت.

لاکلاو و موفه کوشیده‌اند رویکرد گفتمانی فوکو را کاربردی‌تر سازند و در تحلیل مفاهیم اجتماعی همچون برساخته‌های تاریخی به کار گیرند: «ایدئا کلی نظریه گفتمان این است که پدیده‌های اجتماعی هرگز تام و تمام نیستند. معانی هیچ‌گاه برای همیشه ثبت نمی‌شوند و این امر راه را برای کشمکش‌های همیشگی اجتماعی بر سر تعاریف جامعه و هویت بازمی‌گذارد. وظیفه تحلیگران گفتمان نشان‌دادن جریان این کشمکش‌ها بر سر ثبت معنا در تمامی سطوح امر اجتماعی است» (بورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۳، صص. ۵۳-۵۴). از نظر آن‌ها هیچ «معنای ذاتی و ضروری» وجود ندارد، بلکه تحت مفصل‌بندی‌های مختلف، معانی گوناگون ساماندهی می‌شوند: «مفصل‌بندی^۳ را به هر کرداری اطلاق می‌کنیم که میان عناصر مختلف رابطه‌ای ایجاد می‌کند که طی آن، هویت آن‌ها در نتیجه این کردار مفصل‌بندی تغییر می‌کند. کلیتی را که در نتیجه کردار مفصل‌بندی حاصل می‌شود، گفتمان می‌نامیم». بر این اساس، هویت‌ها اموری از پیش‌داده‌شده نیستند و تعین نهایی ندارند: «همه هویت‌ها رابطه‌ای هستند» (بورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۳، صص. ۱۷۱-۱۷۲).

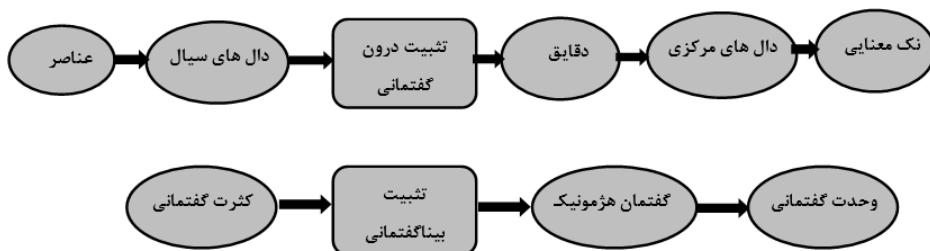
در این راستا، مفاهیم دال سیال و دال مرکزی برای لاکلاو و موفه مطرح می‌شود؛ البته در تحلیل نهایی، هر دالی یک دال سیال است، زیرا هیچ‌گاه معانی برای همیشه ثبت نمی‌شوند. یک نشانه هم می‌تواند دال مرکزی باشد و هم دال سیال. بدین معنا که وقتی از حیث «نقطه تبلور بودن در یک گفتمان خاص» در نظر گرفته شود، دال مرکزی خوانده می‌شود، اما اگر از حیث «مبارزه بین گفتمان‌های مختلف برای ثبت معنا» لحاظ شود، دال سیال نامیده می‌شود. برای مثال، بدن در گفتمان پزشکی یک دال مرکزی و در مبارزه بین گفتمان پزشکی و انرژی درمانی یک دال سیال است (ibid, p.60). بنابراین، معنای بدن بتمامه امکانی و تصادفی است و در جایه‌جایی‌های

گفتمانی دستخوش تحول معنایی می‌شود. طبق این تئوری مفهوم «جامعه» در دوره‌های مختلف تغییر کرده است: «جامعه» و عاملان اجتماعی فاقد هرگونه ذاتی هستند قاعده‌مندی‌های آن‌ها صرفاً متشكل از اشکال نسبی و موقعت ثبتی هستند که شکل‌گیری نظمی معین را همراهی می‌کند» (لاکلاو و موفه، ۱۳۹۳، ص. ۱۶۱). از همین‌رو در دوره‌های مختلف عناصر تشکیل‌دهنده جامعه دستخوش تغییر شده و افرادی که در یک برهه در قلمرو عمومی فعالیت محوری داشته‌اند، در برهه‌ای دیگر به حاشیه رانده شده یا حذف شدند.

در واقع، جامعه نه بر بنیاد وحدت، بلکه بر شکاف‌ها و دوقطبی‌های اجتماعی استوار شده است؛ گفتمان‌های مختلف در یک جامعه با یکدیگر وارد کشمکش می‌شوند، گفتمانی که در این مناسبات قدرت بر دیگر گفتمان‌ها غلبه کند و آن‌ها را منزوی سازد، «گفتمان هژمونیک» نامیده می‌شود. آن‌ها در توصیف تضادهای دوقطبی‌ساز اجتماعی از اصطلاح «آنتاگویسم» استفاده کرده؛ بیانگر آن است که هر هویتی در مقابل با یک «دیگری» ساخته می‌شود (Foucault, 1983). همانگونه که در جهان مدرن، «جوانی» با معانی همراه شده که در «پیری» غایب است؛ دوقطبی‌سازی‌های مبتنی بر رابطه «خود - دیگری»^۱ تعبیری از رابطه «متثبت - منفی» است. در این تضادهای آنتاگونیستی/دوقطبی‌ساز^۲، برخی گروههای اجتماعی از «دسترسی گفتمانی» محروم می‌شوند؛ همین اصل «تابرابری در دسترسی به گفتمان» ریشه بسیاری از بی‌عدالتی‌ها و تبعیض‌هast است که گردش مساوی اطلاعات را ناممکن می‌کند. در واقع، موقعیت گفتمانی افراد، محتواهی اظهاراتشان را تعیین می‌کند و اعلام می‌دارد که آن‌ها حامل حقیقت هستند یا خیر (بیورگنس و فیلیپس، ۱۳۹۳، ص. ۲۳۱). بنابراین «هیچ آگاهی جوهري خودبنیادی بیرون از ساختار (گفتمان) ساخته نمی‌شود و قوام نمی‌یابد» (لاکلاو، ۱۳۸۹، ص. ۱۲۹).

در پایان باید دو مفهوم «عناصر»^۳ و «دقایق»^۴ را توضیح داد: عناصر، دالهایی سیال هستند که مستعد پذیرش انبوهی از معانی هستند و خصلتی کاملاً حادث و تصادفی دارند، اما مفصل‌بندی درون‌گفتمانی با تبدیل آن‌ها به دقایق، معانی احتمالی را حذف کرده و خصلتی تکمعنایی بدان‌ها می‌بخشد. بدین‌ترتیب، گفتمان‌ها از درون ثبتی و یکست می‌شوند (لاکلاو و موفه، ۱۳۹۳، ص. ۱۸۵). افزون بر این «ثبتی درون‌گفتمانی»، لاکلاو و موفه از «ثبتی بیناگفتمانی» سخن می‌گویند: گفتمان هژمونیک، باقی امکان‌های گفتمانی را طرد می‌کند و خود را همچون ضرورتی جهان‌شمول معرفی می‌کند. «هژمونی» و «دقیقه‌سازی» دو شیوه استقرار نظام واحد معنایی هستند که در برابر تغییر

«از بیرون» و «از درون» مقاومت می‌کنند: از حرکت به سکون.

شکل ۲: تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و مووفه

Figure 2. Laclau and Mouffe's Critical Discourse Analysis

۵. یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر با تحلیل محتوای داده‌های کتب آموزش زبان انگلیسی مجموعه پراسپکت و ویژن براساس تکرار شواهد و داده‌های مرتبط با مقوله سالمندی با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و مووفه (۱۳۹۳)، مفاهیم زیر را استخراج کردند.

۵. یافته‌های پژوهش: تحلیل محتوای کتب درسی براساس مقوله سنجذگی

پژوهش حاضر با تحلیل محتوای داده‌های کتب آموزش زبان انگلیسی متوسطه اول (مجموعه پراسپکت) و متوسطه دوم (مجموعه ویژن) صورت گرفته است. پژوهشگران براساس تکرار شواهد و داده‌های مرتبط با مقوله سالمندی در کتب مذکور با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی لاکلاو و مووفه (۱۳۹۳)، مفاهیم زیر را استخراج کردند.

۱۵. سالمندی به مثابه امر منفی و بیمارگون یا امر غایب

تحلیل تصاویر و تمرین‌های کتب آموزش زبان انگلیسی نشان می‌دهد که نویسنده‌گان در شیوه تمرین‌سازی و تصویرنگاری در نشان دادن رابطه (هویت و سن) دچار نوعی پیشانگاری کلیشه‌ای شده‌اند. به طور معمول، ذهن بشر از طریق مقوله‌ها^۱ می‌اندیشد. مقوله‌های صورتی‌بندی شده^۱ بنیادی برای پیش‌داوری‌های بهنجار هستند. ما از این فرایندگریزی نداریم و زیستن متنکی بر این مقوله‌بندی‌هاست (Allport, 1954, p.20). در بحث حاضر، مکانیسم

مفهوم‌بندی از طریق امحای تفاوت‌ها و تنوع‌ها، انبوه متکثر، هویت‌های سالمند را تحت یک گروه‌بندی یکدست و یکشکل ثابت می‌کند. تحلیل مقوله‌بندی مفهوم سالمندی در کتب مذکور، دلالت‌های ایدئولوژیک و برساخته‌های گفتمانی قدرت را افشا می‌کند. نشان می‌دهد چگونه قدرت از طریق ساده‌سازی می‌کوشد هویت‌ها را مدیریت و کنترل کند. لذا، در این کتب، سالمندی چیزی جز امری نگران‌کننده با دلالت بر بیماری، ناتوانی، مرگ، کندزنی، خمودگی، وابستگی عاطفی و غیره نیست. بدین‌ترتیب، گفتمان هژمونیک (گفتمان جوان) از طریق بازتوالید دوقطبی مثبت - منفی یا سالم - بیمارگون، تجربه سالمندی را در قطب منفی / بیمارگون جاده‌ی می‌کند. این مقوله‌سازی‌ها، نمونه‌های انتزاعی و خیالی هستند که هیچ نسبت عینی با اشخاص واقعی ندارند. برای مثال، در این ساده‌سازی‌های انتزاعی از تصویرگری یک سالمند در حال «شرکت در یک دو ماراتن» اجتناب می‌شود، بدین خاطر که، انسجام آن (Aghaei et al., 2020)، مقوله‌بندی کلی را به چالش می‌کشد. هرگونه «فردیت ویژه» به نفع آن «کلیت کاذب» یا «همگون‌سازی درون - گروه حذف می‌شود یا همچون استثنایی بر یک قاعده، نادیده گرفته می‌شود. از این‌رو «وقتی ما تفرد می‌باشیم، ناگزیریم به اطلاعات پیچیده توجه کنیم و آن‌ها را دنبال نماییم».

از طرف دیگر، مقوله‌بندی، امری ساده و بدون زحمت است. برچسب‌های کلی، فرد را از موشکافی‌های جزئی و تحلیل‌های مستمر معاف می‌کند. چنین رویکردی در قبال افراد «خارج از گروه ما» تشدید می‌شود. برای مثال، برای افراد غیرسالمند، تفاوت بین جوانان بیشتر از تفاوت بین سالمدان به رسمیت شناخته می‌شود (Cuddy & Fisk, 2002, p.6). به نظر می‌رسد زاویه دیدی که در کتب درسی، جهان سالمندی را روایت می‌کند، یک «زاویه دید بیرونی و با فاصله (آقائی و همکاران، ۲۰۲۰)» است؛ گویی جوانان قصه پیران را در این کتاب‌ها باز می‌گویند و معلوم است که راوی جوان، همه سالمدان را شبیه یکدیگر و بسان یک گروه همگن بازنمایی می‌کند. نگاه بیرونی، تمایزهای درون - گروهی و غنای فردیت‌های تکین را نادیده می‌گیرد. این نگاه بیرونی از «همذات‌پنداری» عاجز است: «همذات‌پنداری با سالخوردگان و محضران بالطبع برای آنانی که در دیگر گروه‌های سنی‌اند کار دشواری است. آدمیان، خواه از روی آگاهی و خواه ناخودآگاه، تا جایی که در توان دارند در برابر تصور پیر شدن و جان دادن خویش مقاومت می‌کنند و از پذیرفتن این واقعیت تن می‌زنند» (Elias, 2006, p.96).

فرایند واپس رانی سبب شده آنچه که سالمندی را در اوج شادابی و سلامت می‌یابد، همچون امری موقتی و گذرا می‌پنداشد که عنقریب به ناخوشی و زوال ختم می‌شود: «آدم [سالمند شاداب] حس و حال بندبازی را پیدا می‌کند که بهتمامی با مخاطرات راه و روش زندگی‌اش آشناست، و البته اطمینان کامل دارد که به سلامت به نزدبانی که در انتهای دیگر طناب تعییه شده خواهد رسید، وقتی که بررسد با آرامش از آن پایین خواهد آمد. اما مردمی [جوانان] که او را از پایین تماشا می‌کنند، می‌دانند که هر لحظه ممکن است سقوط کند، پس با هیجان و با اندکی دلوایضی حرکات او را می‌پایند» (Elias, 2006, p.97).

افزون بر این انتزاع‌سازی، نگاه غیرهمذات‌پنداشنه از بیرون و فاصله‌گیری از ویژگی‌های منحصربه‌فرد، این شیوه‌های دلالتمندی کاملاً در مقابل با بازنمایی هویت سالمندان در فرهنگ ایرانی - اسلامی است که همواره پیران را در قطب مثبت و بهنجار جا می‌دهد. مثلًا در درس اول کتاب ویژن ۳، صفحه ۱۴ (تصویر ۱، پیوست)، با عنوان حس/معنای قدردانی اگرچه هدف، بیان خصیصه‌های مثبت فرهنگی همچون سپاسگزاری، نیکوکاری و احترام است، اما سالمندان سوژه‌هایی منفعل و غیرمفید روایت شده‌اند. سرآغاز دست پیری را نشان می‌دهد که میان دو دست جوان فشرده شده، دلالت نخستین این تصویر، تقویت حس قدردانی و حمایت از سالمندان است، اما دلالتهای ضمنی و ثانویه آن اهمیتی ویژه می‌یابد: دوقطبی شادابی - فرتونی که در یک سو توان و نیرو را القا می‌کند (قطب جوانی) و سوی دیگر، حکایتگر ضعف است. همچنین، شاهد دوقطبی فعل - منفعل یا سوژه - اُبژه هستیم: دست پیر در حالت بی‌حرکتی و بی‌عملی است (اُبژه‌شده و شی‌عواره) و این دستان جوان است که کنش‌گر و گیرنده هستند و فاعلیت دارند.

در درس اول همین کتاب، صفحه ۱۶ (تصویر ۲، پیوست)، همشینی سالمندی با سایر تصاویر سرشت‌نماست: در حالی که سه تصویر دیگر از ورزش جوانان، فعالیتهای خیرخواهانه و اجتماعی آنان، کانون شاد خانواده حکایت دارد، چهارمین تصویر، پیری بر ویلچر را نشان می‌دهد؛ انسانی بیمار. این تصویر با سایه سیاه، حس ناراحتی و اندوه را تشیدید می‌کند. در سه تصویر دیگر، ارتباط و صدا وجود دارد، اما در این تصویر سکوت و درخود فرو رفتن (سر رو به پایین) مرکزیت دارد. تصاویر سالمندان بیمار غالباً در این کتب‌ها ظاهر می‌شوند. در مقابل، هیچ بازنمایی از سالمندان در حین فعالیت یا ورزش خاصی صورت نگرفته است.

همچنین، در درس سوم پراسپکت ۲، صفحه ۲۸ (تصویر ۳، پیوست) با عنوان «تو/نمندی های من» هیچ تصویری از سالمدان بازنایی نمی‌شود، گویی پیری همزاد ناتوانی است. در تصویر ۴ (پیوست)، برگرفته شده از پراسپکت ۳، صفحه ۸۹، سالمدنی در کنار یک کودک معلول جسمی - حرکتی تصویر شده است. در این همنشینی سالمند - معلول، ناتوانی آنان تأکیدی مضاعف یافته است. افزون بر این، افعال کنشی در توصیف سالمدان وجود ندارد. برای مثال، در این تصویر، سالمدنی در حالت نشسته تصویر شده که شخصی دست او را می‌فشارد: سالمند همچون موضوع مراقبت شدن (نه مراقبت کردن): she takes care of her mother در بخش آماده‌سازی زبان‌آموز با محتوای درس، در یکی از تمرین‌ها، نویسنده‌گان کتاب از دانش‌آموز می‌خواهد تصاویر و کنش‌های رفتاری را با هدف آگاهی‌افزایی و معرفی لغات جدید مربوط به حیطه قدردانی به یکدیگر مرتبط سازد. اما کاربست فعل کمکی ناگزیر بودن (have to) و هم‌آیی آن با فعل مراقبت کردن از سالمدان، به مخاطب هدف این نکته را القا می‌کند که ما «ناگزیر» به نگهداری آن‌ها می‌باشیم we have to take care of elderly people در مثال دیگر، ویژن ۳، صفحه ۲۱ (تصویر ۵ - پیوست) سالمدنی با نقصان شنوایی می‌یابیم که افراد را ناگزیر می‌سازد تا با صدای بلند حرف بزنند تا آن‌ها قادر به شنیدن باشند. در اینجا نیز فعل کمکی to have to تکرار می‌شود. استفاده مکرر از چنین افعالی، حس جبر در برابر اختیار را القا می‌کند. همچنین، افعال الزامی^{۱۳} سالمدان را همچون موجودات «سر بار» نمایش داده می‌شوند.

همچنین، در تصویر ۶، ویژن ۳، درس اول، صفحه ۱۹ (پیوست)، سالمدنی در شکل مرگ نمودار می‌شود؛ اگرچه در اینجا عکس قاب‌گرفته یک سالمدن فرهیخته (دکتر محمد قویب) بر دیوار است، اما هر عکسی، دلالت بر فقدان و غیاب دارد و حس از دست‌رفتگی یا امور سپری شده (امر ماضی) را به مخاطب القا می‌کند، یادآور یک جهان از دست‌رفته. همچنین، عکس قاب‌گرفته، شخص را به «موضوع نظاره» تبدیل می‌کند و او را از شأن عاملیت و بازیگری تهی می‌سازد. مراد از مفهوم مرگ در سالمدان صرفاً مفهومی بیولوژیک نیست، بلکه آنجا که بازنشستگی همچون «کناره‌گیری ارزندگی مولد» بازنایی می‌شود، نمودار «مرگ پیش از موعد» است. در تصاویری که در این کتب درباره مشاغل وجود دارد، شاغلان از میان جوانان و میان‌سالان هستند، بهنحوی که انگاری «سالمند شاغل» یک ترکیب متناقض است. مسئله این است: آیا سالمدان می‌توانند زندگی مولدی داشته باشند؟ اگر پاسخ مثبت است، ضرورت دارد که در

صفحات این کتب، سالمدانی به تصویر کشیده شوند که درگیر فعالیتهای شغلی یا ورزشی هستند. وقتی از فعالیت سالمدان در قالب یک «عکس قاب‌گرفته» سخن به میان می‌آید، آن‌ها همچون افراد فعال ترسیم می‌شوند که نه اکنون، بلکه در روزگاران دور به خدمت مشغول بوده‌اند (تصویر ۷ - پراسپکت ۱ - صفحه ۲۳، پیوست). طبیعی است به زبان فوکویی و مطابق اقتصاد سیاسی سرمایه‌داری، بدن‌های نامولد که نمی‌توانند در چرخه مبادله و تولید ثروت قرار گیرند، از قلمرو عمومی حذف شوند.

شاید یکی از مهمترین علی که باعث می‌شود تا سالمدان همیشه در حاشیه فضای عمومی قرار گیرند، آن است که سالمندی، تذکار نزدیکی به مرگ است: «مرگ، امری قطعی است و همگان به سوی آن رهسپارند». به قول نوربرت الیاس، در جوامع امروزی انسان مدرن پیری و مرگ را در همنشینی با هم ادراک می‌کند و بهنگزیر برای لمس خوشبختی باید هرآنچه را تداعی‌کننده مرگ است از انتظار دور نگه دارد: برای اینکه مرگ را فراموش کنیم، پیری باید از یاد برود. بی‌شك، غریزه «صیانت نفس»^{۱۱} از بنیادی‌ترین غراییز در آدمی است و هرچه به این غریزه آسیب زند، همچون امری تهدیدکننده انکار می‌شود. بنابراین، انزوای سالمندی در راستای مکانیسم انکار مرگ و «مدیریت تهدید» تعریف می‌شود: «هسته انکار مرگ یا آنچه که به مدیریت تهدید ارجاع دارد، یک جهان‌بینی فرهنگی است که ... واقعیت را همچون یک امر ثابت، معنادار و پایدار تلقی می‌کند» (Greenberg, 2002, p.32). به تعبیر فوکو، اگر قدرت پیشامدرن در شکل مرگ و هنگامه کُشنن ظاهر می‌شد، قدرت مدرن در معطوف به زندگی‌هاست: زیست - قدرت. بنابراین، قدرت مدرن تا آنجایی که می‌تواند نشانه‌های مرگ را از مرکز جامعه به حاشیه می‌راند. بدین ترتیب، پیری همچون نشانه مرگ باید به محاق و غیاب رود.

به‌طور خلاصه، سالمدان در کتب مذکور یا همچون امور منفی و بیمارگون ظاهر می‌شوند، یا اساساً در صحنه‌هایی که نیاز به کنش‌مندی و فعالیت است (ورزش یا کارهای یدی) غایب هستند. در رویکرد تاریخی فوکویی، «غیاب‌ها» نیز به میزان «حضورها» دلالت‌مند هستند. از دید فوکو نه تنها تحلیل تاریخی باید «صحنه‌های متفاوتی را بازیابد که این رویدادها در آن نقش‌های متفاوتی را ایفا کرده‌اند» بلکه «حتی نقطه خلاً این رویدادها را تبیین می‌کند، لحظه‌ای که این رویدادها در آن روی نداده‌اند» (Foucault, 1991).

۲-۵. سالمندی به مثابه کودک‌منشی

در قاموس قدماء، پیری همواره همچون حکمت و خردمندی بازنمایی شده است؛ کسانی که در خشت خام چیزهایی می‌بینند که جوان در آینه نمی‌بیند. اما در کتب مورد بررسی، روایتی معکوس از پیری عرضه می‌شود: پیری همچون واپس‌روی به طفولیت. آن‌ها همچون کودکان بهانه‌گیر و در دسرساز هستند. در این شبیه‌سازی و همنشینی، تجربه لبریز از حکمت آنان نادیده گرفته شده است. بدین ترتیب، رابطه پیری با معرفت قطع می‌شود و حتی این دو در قطب‌های مخالف یک‌دیگر جای می‌گیرند.

یکی از کارکردهای محدودکننده زبان، استفاده از صنعت تشبيه یا استعاره است. وقتی سالمندی به کودکی تشبيه می‌شود، دو مقوله «پیر» و «کودک» که در واقعیت و ویژگی‌ها بسیار از هم جدا و متمایز هستند، در یک همنشینی خیالی به وحدت می‌رسند؛ این «برابر دانستن چیزهای نابرابر» نمونه کاملی از خشنوت زبانی است: «زبان، متون و نمونه‌های مثالی تبعیض را کدگذاری می‌کند که ملازم با نابرابری‌هاست و تبعیض‌ها را در زندگی روزمره عادی جلوه می‌دهد ... زبان، قدرت است؛ و تبعیض نمی‌تواند بدون زبان بتمامه درک یا رفع شود» (Gendron et al., 2018).

بنابراین، شناخت کارکردهای زبانی در فهم روابط قدرت بسیار ضروری است. اگر قشری از جامعه تحت مقوله کودک ضابطه‌بندی شود، عملآن‌ها از هرگونه نیروی مؤثر اجتماعی تهی می‌شوند و تا سطح موجوداتی منفعل و فاقد نیرو و خلاقیت فرو کاسته می‌شوند. در کتاب ویژن ۳، صفحه ۲۴، متن خواندن (Reading) با عنوان «احترام به والدین» (تصویری ۸ پیوست) داستان سالمندی نقل شده که روی کانایه دراز کشیده و پسر جوانش در حال مطالعه روزنامه است. از همان آغاز، دو گانه افعال - فاعلیت یا دانش‌اندوزی - تن‌آسایی ظاهر می‌شود. در ادامه شاهد هستیم که مادر پیر به کرات از پسر جوان خویش می‌پرسد که «این چیست؟»، پسر پاسخ می‌دهد که آن کبوتر است. مادر پیر چندین بار این سؤال را تکرار می‌کند و این امر، جوان را به خشم می‌آورد و به نحو تحکم‌آمیزی می‌گوید: «مگر کر هستی؟». در واکنش، مادر دفترچه خاطراتی را به جوان نشان می‌دهد که در کودکی ۱۵ بار همین سؤال را پرسیده و مادر صبورانه هر بار او را در آغوش کشیده و جواب داده است. اگرچه این داستان می‌خواهد «صبوری مادر» را روایت کند، اما در شبیه‌سازی وضعیت سالمندی به وضعیت کودکی دچار کژنمایی شده

است: گویی سالمدان همچون کودکان گرفتار «جهل» هستند. منطقی نیست که سالمدانی از تشخیص کبوتر ناتوان باشد. این سالمند نه تنها از «اطلاعات روز» غافل است (جوان روزنامه می خواند نه او)، بلکه ارتباطش با جهان واقع چنان دچار گستاخ شده که از شناخت یک کبوتر هم عاجز است. دلالت ضمی چنین حکایاتی آن است که سالمدان نه همچون پیران حکمت، بلکه در بهترین حالت، بسان «همبازی کودکان» بازنمایی می شوند.

در اینجا نکته جالب آن است که سالمدان نیز در برابر این سیطره نگاه همگانی مقاومت نمی کنند و خود را همچون کودک بازنمایی می کنند؛ درواقع، این مکانیسم «خود - کودکپندری سالمدان» همچون نوعی مکانیسم دفاعی در برابر وضعیت ناخوشاید پیرامونی است:

یکی از راههای کنار آمدن با این موقعیت، برگشت به طفولیت و تکرار رفتارهای دوران کودکی است. در اینجا بر آن نیستیم تا به طور مشخص تعیین کنیم این تکرار رفتارهای کودکانه در کهن‌سالان آیا صرفاً در حکم علامت تباہی جسمانی است یا در حکم گریز ناخودآگاه آنان از چنگال آسیب‌پذیری روزافزون به دامان الگوهای رفتارهای آغاز کودکی. به هر تقدیر، این برگشت در عین حال میین نوعی کنار آمدن با آن وضعیت وابستگی تام و تمامی است که گذشته از رنجی که به بار می‌آورد، کامیابی‌ها و خوشی‌های خودش را هم دارد. این واقعیتی است که در بسیاری از خانه‌های سالمدان، امروزه کسانی سکونت دارند که باید درست مثل بچه‌ها غذا در دهانشان گذاشت، خشک و ترشان کرد. آنان همچنین گاه و بیگاه مثل بچه‌ها دعوا راه می‌اندازند و با هم دست به یقه می‌شوند (Elias, 2006, p.99).

این «بازگشت به کودکی» نوعی تبدیل شدن به وضعیتی که فرد از تمامی امتیازها، حقوق، دانش و فضیلت عاری می‌شود و صرفاً به «بدن زیست‌شناختی» خود تقلیل می‌یابد. در اینجا «کودک شدن» استعاره‌ای از تهی شدن از تمامی آن چیزهایی است که سالمدان در طول سالیان دراز اندوخته‌اند و در خود پرورش داده‌اند. حال، در یک مسیر معکوس، آن‌ها در پایان راه، به نقطه مبدأ، به زمان نخستین و ابتدایی خویش، به کودکی یا حیات برهنه بازگشته‌اند. باید توجه داشت که در اینجا کودکی نه همچون «معصومیت»، بلکه بسان خامی و نابالغی ظاهر می‌شود؛ چنانکه گویی پیران به «بیرون از تاریخ» پرتاب شده‌اند، عاری از تمام میراث‌های ارزشمند بشری. آنگاه در تکامل تاریخی «پیری در شمایل کودکمنشی»، نقشی وارونه ایفا می‌کنند و همچون نیروهای ضدتاریخی و واپسگرا نمودار می‌شود. در بهترین حالت، سالمدان کارکردی خنثی در ساخته شدن آینده دارند. فعالیت سالمدان در کارهای غیرمولّد تلقی

می‌شوند که در «بیرون از تاریخ» جای می‌گیرند. این به کارگیری خنثی و تظاهری از سالمدان نمایشی^{۱۲} تعبیر می‌شود.

۳-۵. ظهور نمایشی سالمندی: تعویق نامحدود^{۱۳}

در سرفصل‌ها و تمرین‌های این مجموعه کتاب‌ها، یا تصاویر سالمدان غایب است و یا اینکه یک ظهور منفی و نمایشی/انفعالی دارد. برای نمونه، در دو کتاب ویژن ۱ و ۲ هیچ سخنی از آنان به میان نیامده است. آنجا که سالمدان بازنمایی شده‌اند، تصویری انفعالی عرضه شده است. وقتی تصویر سالمدان در همنشینی با کودکان نمایش داده می‌شود، اگرچه در ظاهر دلالتی مثبت دارد، اما دلالت ضمنی آن به «غیرجدی بودن سوژه/سالمند» ارجاع دارد؛ گویی سالمدان نمی‌تواند در موقعیت‌های بینایین زندگی نقشی ایفا کند و صرفاً در وضعیت‌های بازی‌گوشانه و تفتنی نمایان می‌شوند. برای مثال، در کتاب ویژن ۳، درس ۵ (تصویر ۴ - پیوست)، خانواده‌ای روایت شده که در پایان هفته تلویزیون خانه‌شان خراب شده است. حوصله بچه‌ها سررفته است. در این هنگام است که پدر بزرگ خانواده یک بازی قدیمی را به بچه‌ها پیشنهاد می‌کند و با آن‌ها مشغول بازی می‌شود. اگرچه «بازی کردن با کودکان» امری مثبت است، اما وقتی در کتاب سایر روایتها قرار می‌گیرد، دلالت ضمنی خاصی می‌یابد: سالمدان که تاکنون در صفحات این کتب، در بخش‌هایی همچون مشاغل، فعالیت‌های ورزشی، توانمندی‌ها و سایر فعالیت‌های جدی و کنشمند غایب بوده‌اند، بنگاه در این درس پدیدار می‌شوند. بدیهی است که مفهوم «بازی» در برابر مفاهیمی همچون مشاغل یا توانمندی‌ها، وزن سنگینی در ارزشگذاری فرهنگی - اجتماعی - اقتصادی ندارد. لذا، چنین نمودهای نمایشی چندان نمی‌توانند خلاً حضور سالمدان در فضای عمومی را پر کنند. مفهوم «بازی/تفریح» همچنان به دوره بازنشستگی و کثاره‌گیری عملی تعلق دارد. در این روایت مذکور، فعالیت این سالمند در کنار فعالیت زن خانه‌دار (تمیز کردن خانه) قرار گرفته است؛ این هم‌جواری سالمندی و خانه‌نشینی، تمثال پیری و بازنشستگی را بارزتر می‌کند.

در کتاب ویژن ۳، صفحه ۹ (تصویر ۹، پیوست)، بخش «معرفی واژگان و عبارات جدید» (New Words and Expressions) تمرینی آمده که در آن به فرد سالمندی اشاره

رفته که کار هر روزه اش دادن به کبوترها در پارک است (the My grandfather feeds pigeons in the park). در اینجا تأکید بر حضور سالمدان در مکان هایی همچون «پارک» تکرار روایت کلیشه‌ای از آن هاست: «پارک»، مکانی برای سپری کردن اوقات فراغت است. انسان‌های شاغل در آخر هفته در پارک‌ها قدم می‌زنند تا برای هفتۀ جدید کاری آماده شوند. اما سالمدانی که همه روزه در پارک‌ها حاضر است، بیانگر آن است که در مشارکت‌های عمومی و فعالیت‌های جدی شهروندی حضوری پررنگ ندارد. بدین معنا، حضور سالمدان در پارک‌ها از یک «غیاب بزرگ» خبر می‌دهد: غیبت از فضای کارورزی و فعالیت‌های جمعی. معنای ظهور نمایشی دقیقاً همین است: حضوری که بهنحو مؤثری «حضور» نیست. مکان‌ها همواره دلالت ایدئولوژیک/گفتمانی دارند و نمی‌توان نگاهی خشنی داشت. هویت افراد بسته به مکان‌هایی است که در آن‌ها حضور می‌یابند. به طور قطع، مکان‌هایی همچون کارخانه و دانشگاه در نسبت با مکانی چون پارک، بر فاعلیت هویتی و جامعه‌پذیری تأکید بیشتری دارند.

سالمدان در مثبت‌ترین شکل همچون «تمثال‌های اسطوره‌ای دانشمندان» ظاهر می‌شوند؛ برای مثال، در کتاب پراسپکت ۲ صفحه ۳۹ (تصویر ۱۰، پیوست)، عکس پروفسور سمیعی در کنار شمایل‌های همچون ابن‌سینا و لوئی پاستور نمودار می‌شود. ابن‌سینا در تاریخ اندیشه ایران یک نابغۀ استثنایی است، لذا سالمدانی که در کنار چنین شمایل‌های قرار می‌گیرند، هویتی استثنایی و دسترسی‌نایدیر پیدا می‌کند. این حضور ماورائی و استثنایی سالمدان به موازات غیاب سالمدان عادی بر سازنده شکافی بزرگ است: سالمدان برای اینکه بتوانند همچنان در قلمرو عمومی ظهور داشته باشند، باید از نبوغی منحصر به فرد بهره داشته باشند. تأکید بر چنین حضوری، نه تنها باعث فعالسازی هدفمند جامعه سالمدان نمی‌شود، بلکه نوعی «کمال طلبی افراطی» را در آن‌ها تشدید می‌کند که درنهایت به ضعف در اعتماد‌بنفس منجر می‌شود و آن‌ها را به انفعالی مضاعف سوق می‌دهد. بهتر بود نویسنده‌گان این کتب، به جای این شمایل‌نگاری‌های ممتاز، از سالمدان عادی‌ای سخن می‌گفتند که به رغم استعداد معمولی، تا پایان عمر توانسته‌اند مشارکتی فعالانه در گروه‌های اجتماعی داشته باشند. تقلیل سالمدان موفق به دانشمندان استثنایی، حذف تکثرهای هویتی آنان، فاصله‌گیری از واقع‌گرایی و انتزاعی ساختن مسائل آنان است. این طریق شمایل‌نگاری، موفقیت سالمدان را همچون امری دسترسی‌نایدیر بازنمایی می‌کند.

در واقع، حضور نمایشی، شکلی از اعمال قدرت است که دیگر نیازی به «محبوس کردن» نداشته باشد. قدرت در چنین حالتی از هزینه‌های اقتصادی برای قرنطینه کردن یا همان خانه سالمدان بی‌نیاز می‌شود. در اینجا شباهتی می‌بینم با تحلیل فوکو از خلاصی دیوانگان از حصر در اقامتگاه‌های اجباری عصر کلاسیک (دانیالی، ۱۳۹۳). آن‌هایی که بیرون از خانه سالمدان هستند در یک «تعویق نامحدود» (کافکا) به سرمی‌برند، همچون محبوسی که گرچه به حبس برده نمی‌شود، اما تمام محدودیت‌های محبوس بودن را با خویش حمل می‌کند. درواقع، به تعبیر فوکویی/کافکایی، فرد از طریق ادغام شدن در جمعیت، حذف می‌شود. به بیان واضح‌تر، حضور نمایشی یا تعویق نامحدود، فرد را در وضعیتی قرار می‌دهد که دیگر کارایی و برآیی خود را ندارد؛ چیزی هویت‌زدوده همچون قهوه بدون کافئین.

جدول ۱. غیریت‌سازی مبتنی بر کردارهای تقسیم‌کننده یا دوقطی‌سازی گفتمانی مسلط بر کتب آموزشی زبان

Table 1. Otherizing Based on Dividing Practices or Discourse Polarization Dominant in Language Textbooks

واژگان مثبت: خود (جوانان)	سلامتی	فعال و شاغل	دانشور	سوژه سخنگو	علم	زندگی	فضای عمومی
واژگان منفی: دیگری (سالمدان)	بیماری	منفعل و بازنشسته	کودکنش	أبْزَهْ خاموش	جهل	مرگ	فضای خصوصی

۶. بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه مقولهٔ سن‌زدگی در فرهنگ ایرانی ما را به گستالتاریخی و معرفتی بین سنت و مدرنیته می‌رساند؛ به عبارتی دیگر، بررسی این مفهوم بدون قرار دادن آن در یک چشم‌انداز تاریخی وسیع غیرممکن است. از آنجا که در سنت ایرانی، پیران همواره جایگاه معرفتی بالایی داشته و همچون یک گروه مرجع کارآمد تلقی شده‌اند، پیامد مدرنیته وارداتی غرب می‌تواند ضربه‌ای انسان‌شناختی به هویت ایرانی/اسلامی به دنبال داشته باشد. از این حیث، ایرانیان بیش از اروپاییان این گسل تاریخی را در اعمق روح خویش احساس خواهند کرد.

اگرچه بازنمایی ایرانی - اسلامی از مقولهٔ سن، در مقایسه با بازنمایی گفتمان هژمونیک

غربی، به واقعیت نزدیکتر است، اما همانطور که تحلیل محتوای کتب درسی نشان داد مضماین این کتب به طور غالب نتوانسته‌اند در دو بُعد «رابطه با خود» و «رابطه با دیگران» هویت سالمدنی را ارتقا بخشنند. این در حالی است که در سبک زندگی ایرانی اسلامی (مورد تأکید سند برنامه درسی ملی)، کرامت نفس سالمدنان نزد خود و نزد دیگران همواره جزو ارزش‌های بنیادین بوده است. در این مقاله نشان داده شد نوعی دو قطبی‌سازی گفتمانی بین سالمدنان و جوانان در بیشتر بخش‌های کتب صورت گرفته است، بهنحوی که هر آنچه به جهان جوانان تعلق دارد مثبت و ملحقات جهان پیران، نسبتاً منفی تلقی شده است. در کتب درسی مذکور، عنصر تجربه به عنوان نیروی برانگیزاننده پیران، در بسیاری موارد نادیده گرفته شده و در یک تصویرگری منفعلانه، همچون کودک بازنمایی شده‌اند، چنانکه گویی دیگر «تجربه» چرا غ راه آینده نیست.

همچنین در مقاله حاضر مشخص شد که، سالمدنان در سه وجه «غیاب/امر منفی»، «کودکمنشی» و «امر نمایشی/تعویق نامحدود» بازنمایی شده‌اند: در اکثر فعالیت‌های عادی روزمره، سالمدنان غایب هستند. در هنگام حضور نیز یا به شکل منفی و بیمارگون تصویر شده یا کارکرد نمایشی/انفعالی داشته‌اند. بدین معنا، دسترسی سالمدنان به گفتمان مسلط کتب آموزشی قطع شده و نوجوانان و میان‌سالان جایگاه مرکزی سوژه گفتمانی را اشغال کرده‌اند. ضرورت دارد که برنامه‌ریزان کتب درسی به تعریف روشنی از مقوله گفتمانی سن دست یابند؛ گفتمانی که آنان را در مسیر جامعه‌پذیری و تکریم انسانی جهت‌دهی کند؛ گفتمان هژمونیک با «عادی‌سازی امر غیرعادی»، سوژه سالمدنی را چونان سوژه منقطع از اجتماع بازنمایی کرده است. خودآگاهی گفتمانی برنامه‌ریزان کتب مذکور باعث می‌شود که دچار تناقضات معرفتی در حیطه سامان‌دهی مضماین شوند، گونه‌ای که در راستای گفتمان ایرانی - اسلامی طراحی شوند و در مقابل دروسی دیگر از ارزش‌های گفتمان سرمایه‌داری جهانی تبعیت کنند. انسجام گفتمانی، شرط آموزش بهینه است (Aghaei et al., 2020).

سخن آخر اینکه مطالعه حاضر معلوم ساخت که کتب آموزشی مذکور به رغم آنکه در سطح زبان‌شناختی موفق عمل کرده‌اند، در مرحله جامعه‌پذیری و هویت‌بخشی مخاطبان کاستی‌هایی داشته و نتوانسته‌اند به چشم‌انداز برنامه‌ریزی درسی ملی نزدیک شوند. رویکرد گفتمانی به مفهوم برنامه‌ریزی درسی، مؤلفان کتب را در رسیدن به آرمان عدالت آموزشی و صورت‌بندی گفتمانی مساوات طلبانه (مورد تأکید سند تحول بنیادین) یاری خواهد رساند.

۷. دستاوردها و پیامدهای نظری و عملی پژوهش حاضر

در سطح کلان، سیاستگذاران نظام آموزشی باید به مقوله سن همچون عنصر هویت‌بخش توجه ویژه کنند؛ در بازنگری اسناد بالادستی آموزشی نباید صرفاً به مقولات نژادی، جنسیتی و غیره بسند کرد. مفهوم هویت یک رابطه تعاملی و دوسویه است؛ به عبارتی دیگر، بازنمایی ناقص هویت کهن‌سالان به نحو مستقیم بر بازنمایی ناقص هویت جوانان اثر می‌نمهد. در حقیقت، پیامد تمرکز معرفتی سیاستگذاران نظام آموزشی بر مقوله سن به یکسان پیران و جوانان را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

با در نظر گرفتن پیری فزاینده جامعه ایرانی در دهه‌های آتی، کاربرد مشخص پژوهش‌هایی از این دست آشکارتر می‌شود و التفات به این موضوع نزد متولیان امر آموزش اهمیتی دوچندان پیدا می‌کند. تدوین‌گران کتب آموزش زبان انگلیسی و بالتبع معلمان نیز ضرورت دارد مقولات مرتبط با مفهوم سن را در محتوای تمرینات درسی بگنجانند تا حساسیت شناختی فراغیران زبان انگلیسی را نسبت به مقوله حاضر تشدید کنند. بی‌شک، تعمیق چنین آگاهی‌ای مانع شکاف نسلی در جامعه امروز ما خواهد شد.

در حوزه نظری نیز یکی از پیامدهای مهم توجه به مقوله سن و تأثیر آن بر نظام معرفت‌شناختی، تغییر در فهم ما از مقوله «علم» است؛ این پندار که علم صرفاً از مقوله ابداع و نوآوری است و هیچ پیوندی با گذشته و تجربه پیشینیان ندارد، تصوری تقلیل‌گرایانه است. بر عکس، فرایند پیش‌بُرد علم (ازجمله تکامل ساختار آموزشی) از جنس انباشت تدریجی است که در طول سالیان دراز پدید آمده و رشد و بسط پیدا کرده است. به عبارتی دیگر، علم چیزی منفک از تجربه‌های انباشته شده در طول تاریخ نمی‌تواند باشد. اگر چنین دریافتی از مقوله پیشرفت در علم داشته باشیم، آنگاه سهم سالمدان به عنوان حاملان معرفت گذشته به شکل عمیقی گسترش می‌یابد.

۸. پی‌نوشت‌ها

- disability
- archeology
- genealogy
- articulation

5. self/other
6. polarizing
7. elements
8. moments
9. categories
10. articulated categories
11. self-preservation
12. tokenism
13. procrastination

۹. منابع

- آقائی، خ.، دانیالی، ع.، و رحبی، م. (۲۰۲۰). تحلیل گفتمان انتقادی کتب انگلیسی برای دانشآموزان با نیازهای ویژه با رویکرد لاکلاو و موافه (مطالعه موردي: کتب انگلیسی دوره اول متوسطه پیش‌حرفه‌ای). *جستارهای زبانی*، ۱۱(۱)، ۳۲۹-۳۵۸.
- دانیالی، ع. (۱۳۹۳). *میشل فوکو، زهد زیبایی‌شناسانه به مثابه گفتمان خد دیداری*. تهران: تیسا.
- دلوز، ر. (۱۳۸۶). *میشل فوکو. ترجمه ن. سرخوش، و. ا. جهاندیده*. تهران: نشرنی.
- سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱). *تصویب شورای عالی آموزش و پرورش و وزارت آموزش و پرورش*.
- رضائی، ط.، و سجودی، ف. (۱۳۹۴)، بازنمایی جنسیت در متون دیداری کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی به غیر انگلیسی‌زبانان از منظر نشانه‌شناسی اجتماعی تصویر: مطالعه موردي (2) Interchange (2), Four Corners (2), American English Files (2).
- جستارهای زبانی، ۳(۲۴)، ۱۱۵-۱۴۰.
- فروتن، ی. (۲۰۱۱). *زنان و زیان: بازنمایی هویت جنسیتی در کتاب‌های زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی مدارس ایران*. مطالعات اجتماعی روان‌شناسخی زنان، ۹(۲)، ۱۶۱-۱۸۱.
- لاکلاو، ا.، و موافه، ش. (۱۳۹۳). *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی*. ترجمه م. رضایی. تهران: نشر ثالث.
- ناییی، ۵.، و بیکر، ت. (۱۳۶۸). *روش تحقیق نظری در علوم اجتماعی (رشته علوم اجتماعی)*. انتشارات دانشگاه پیام نور.

- یورگنسن، م.، و فیلیپس، ل. (۱۳۹۳). نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه ه. جلیلی.
تهران: نشر نی.

References

- Aghaei K, Danyali A, Rajabi M. (2020). Critical discourse analysis on English language textbooks for learners with special needs: Laclau & Muffe approach. *Language Related Research*, 11(1), 329–358. [In Persian]
- Aghaei, K., Rajabi, M., Lie, K. Y., & Ajam, F. (2020). Flipped learning as situated practice: A contrastive narrative inquiry in an EFL classroom. *Education and Information Technologies*, 25(3), 1607–1623.
- Aklaou, A., and Mouffe, S. (2014), hegemony and socialist strategy. Translated by M. Rezai. Third publication.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Ayalon, L., & Tesch-Römer, C. (2017). Taking a closer look at ageism: Self-and other-directed ageist attitudes and discrimination. *European Journal of Ageing*, 14(1), 1–4.
- Cuddy, A. J., & Fiske, S. T. (2002). Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons. *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*, 3(1), 26.
- Daniyali, A. (2013). *Michel Foucault, aesthetic asceticism as an anti-visual discourse*. Tisa. [In Persian]
- Deleuze, J. (1386). *Michel Foucault*. Translated by N. Sarkhosh, and A. Jahandideh, Nashrani [In Persian]
- Elias, N. (2006). *The loneliness of the dying*, translated by Mehrgan, O, and Najafi, S, Tehran Press.
- Foucault, M. (1991). *The history of madness*. translated by Alan Sheridan, Vintage

Books.

- Frouten, Y. (2011). Women and language: Representation of gender identity in Persian, Arabic and English language books in Iranian schools. *Social Psychological Studies of Women*, 9(2), 161–181. [In Persian]
- Gendron, T. L., Inker, J., & Welleford, A. (2018). “How Old Do You Feel?” The difficulties and ethics of operationalizing subjective age. *The Gerontologist*, 58(4), 618–624.
- Greenberg, L. S. (2002). Integrating an emotion-focused approach to treatment into psychotherapy integration. *Journal of Psychotherapy Integration*, 12(2), 154.
- Hodkinson, A., Ghajarieh, A., & Salami, A. (2018). An analysis of the cultural representation of disability in school textbooks in Iran and England. *Education*, 46(1), 27–36.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. Sage.
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2013). *Theory and method in discourse analysis*. Translated by E. Ney Publishing. [In Persian]
- Laclau, E. (1996). Deconstruction, pragmatism, hegemony. In Simon Critchley & Chantal Mouffe (eds.), *Deconstruction and pragmatism*, (pp. 47–68), Routledge.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2014). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso Trade. [In Persian]
- National curriculum document (2013). Approval of the Supreme Council of Education and the Ministry of Education. [In Persian]
- Nayi, H., and Baker, T. (1368). *Theoretical research method in social sciences (social sciences)*. Payam Noor University Publications. [In Persian]
- Nelson, A. (2002). Unequal treatment: confronting racial and ethnic disparities in health care. *Journal of the National Medical Association*, 94(8), 666.

- Rezaei T, Sojoodi F. (2015). The representation of sexuality in visual texts of English language teaching books to non-English language speakers based on visual-social Semiotics: The case study of American English File (2), *Four*, 6 (3):115–140. [In Persian]
- Táboas-Pais, M. I., & Rey-Cao, A. (2012). Gender differences in physical education textbooks in Spain: A content analysis of photographs. *Sex roles*, 67(7), 389–402.

۱۰. پیوست

تصویر ۱: سالمندی به مثابه ضعف (ویژن ۳، صفحه ۱۴)

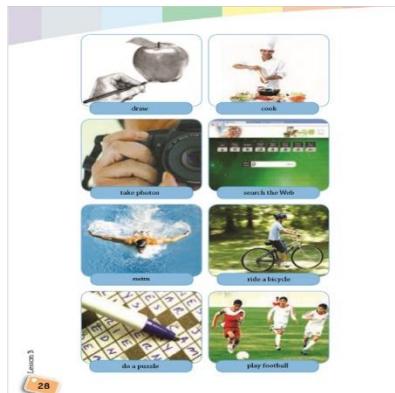
Image 1: Agism as weakness
(Vision III, p. 14)

تصویر ۲: سالمندی به مثابه بیماری

(ویژن ۳، صفحه ۱۶)

Image 2: Agism as a disease
(Vision III, p. 16)

تصویر ۳: غیبت پیران در فعالیت‌های کشی: پیری همزاد
ناتوانی (پراسپکت، ۲، صفحه ۲۸)

Image 3: Absence of the elderly in active performance: Aging accompanied by disability (Prospect 2, page 28)

تصویر ۴: هم نشینی سالمند. معلول / ظهور نمایشی
سالمند (پراسپکت، ۳، صفحه ۸۹)

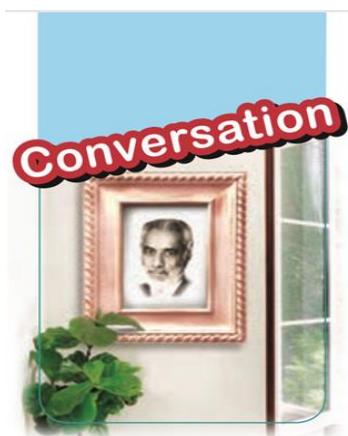
Image 4: Juxtaposing the elderly and the disabled / the dramatic appearance of the elderly (Prospect 3, p. 89)

We have to speak louder, because my grandmother is **hard of hearing**.

تصویر ۵: سالمندی به مثابه نقصان شنوایی
(ویژن ۳ - صفحه ۲۱)

Image 5: Agism as hearing loss (vision III,p.21)

تصویر ۶: نمودار یادمانی سالمندی در شکل مرگ (ویژن
۲ - صفحه ۱۹)

Image 6: Memorial representation of agism in the form of death (vision III – P. 19)

Practice 2 Talking about Your Family (Job)

Listen to the examples. Then ask and answer with a friend.

What is your father's job?
What is your mother's job?
What is his uncle's job?
What is her aunt's job?
What is his job?
What is her job?

He's a mechanic.
She's a housewife.
He's a doctor.
She's a nurse.
He's a teacher.
She's a dentist.

twenty three 23

تصویر ۷: غیاب سالمندان در معرفی مشاغل
(پراسپکت ۱، صفحه ۲۳)

Image 7: Absence of the elderly in job introductions (Prospect 1, p.23)

Reading

Respect your Parents

On a spring morning, an old woman was sitting on the sofa in her house. Her young son was reading a newspaper. Suddenly a pigeon sat on the sofa.

The mother asked her son quietly, "What is this?" The son replied, "It is a pigeon". After a few minutes, she asked her son for the second time, "What is this?" The son said, "I have just told you, 'It's a pigeon'". After a little while, the old woman asked her son again for the third time, "What is this?" This time the son shouted at his mother, "Why do you keep asking me the same question again and again? Are you too old?"

A little later, the mother went to her room and came back with an old diary. She said, "My dear son, I bought this diary when you were born". Then, she opened a page and kindly asked her son to read that page. The son took the diary from his mother, paused and started reading it aloud:

Today my mother says
was sitting on my lap
when a pigeon sat on
the sofa. My son
asked me what it was.
15 times. I replied
to him all 15 times
that it was a pigeon.
I was very happy
then smiling.

mom, how when he
asked me the same
question again and
again. I did not
feel angry at all. I
was so happy reading
for my lovely
child.

24

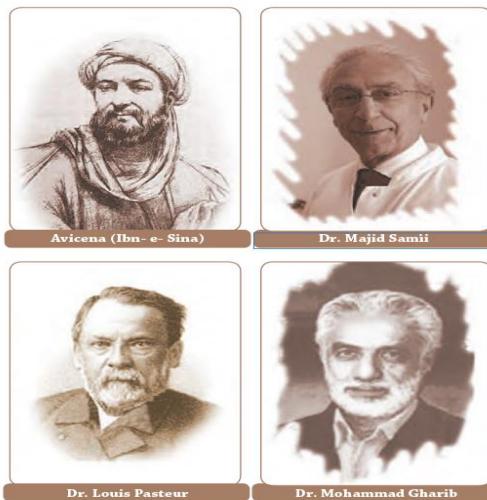
تصویر ۸: سالمندی به مثابه کودکی
(ویژن ۳، صفحه ۲۴)

Image 8: Old age as a child
(Vision III, p.24)

تصویر ۹: ظهور نمایشی سالمندی: تعویق نامحدود (ویژن ۳، صفحه ۹)

Image 9: Tokenism of old people: procrastination (visionIII, p.9)

تصویر ۱۰: تمثال اسطوره‌ای دانشمندان (پراسپکت ۲، صفحه ۳۹)

Image 10: Mythological & symbolic representing of scientists (Prospect 2, p. 39)